

Orhan Pamuk ve Türkiye'nin Gündemi

Orhan Pamuk ve Türkiye'nin Gündemi[1]

İlk romanı 'Cevdet Bey ve Oğulları' *1982* yılında yayımlandığında *Orhan Pamuk 30* yaşındaydı ve yazmayı kendisine yaşam felsefesi seçmesinin üstünden de yalnızca yedi yıl geçmişti. Bu kitap, 'Orhan Kemal' ve 'Milliyet' roman ödüllerini aldı. Ertesi yıl 'Sessiz Ev' adlı romanı yayımlandı. Bu da sonraki yıllarda yapılan Fransızca çevirisinden sonra Prix France Culture (Fransa Kültür Ödülü) aldı. *Orhan Pamuk* aynı ödülü bir kez daha 'Kara Kitap' adlı romanıyla kazandı. *1985* yılında yayımlanan 'Beyaz Kale' ise *Orhan Pamuk*'un uluslararası edebiyat çevrelerinde tanınmasını sağladı. *1994*'te yayımlanan 'Yeni Hayat' ise Türkiye'nin o döneme dek en çok satan kitabı oldu.

Sonra dünyanın birçok ülkesinde bir dolu ve çok önemli ödüller aldı. Kitapları *45* dile çevrildi, *100* ülkede yayımlandı.

İz Dergisi, *3*. Sayı, *26* Ekim *2006*

Biyografi amaçlı olmayacak bir yazıya böyle başlamamın biraz alışılmadık olduğunu biliyorum. Ancak her şeyden bağımsız ve yalnızca konu içinde kalarak bir edebiyatçıyı anlatamamanın sıkıntısı böyle bir gerekliliğe neden oldu.

Orhan Pamuk önceleri ressam olma düşleri kuran ve uzun yıllar bununla yoğunlaşan, sonra da yazarak kendini daha iyi ifade edebileceği düşüncesine varan bir yazar. Bilindiği üzere de bu yönde çok kısa sürede, önemli ve hızlı yol aldı. Bir gelenek boyutuna ulaşan bir işleyişle bunun böyle olduğunu 'İstanbul-Hatıralar ve Şehir' adlı kitabında işledi.

[1] Bu yazı ilk kez *26* Ekim *2006* tarihinde İz Dergisi, *3*. sayıda yayınlandı.

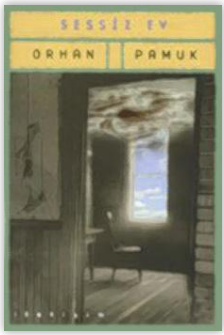

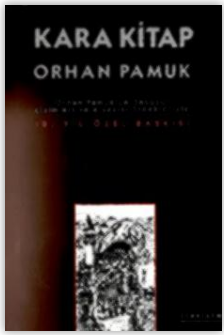

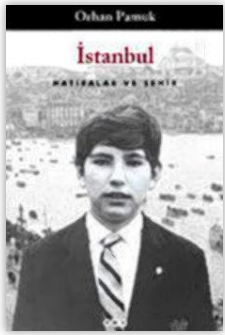

Önemli yazarlar, anıları kaleme aldıktan sonra, içtenliğine inandığımda çok daha sıcak ve yakın gelmişlerdir hep. Dahası kendilerini ete kemiğe bürünmüş ve sıradanlaşan, bu sıradanlıklarıyla güzelleşen insan boyutuyla görmek anlamamı kolaylaştırmıştır çoğu. Ayrıca da duygu boyutunda bir yakınlaşma nedeni olmuştur. Bunların çoğu zaten değer verdiğim, önemli bulduğum yazarlardır. Ama yine de bu yanları, gözümde daha elle tutulur yapmaktadır söz konusu kişileri. *Gabriel García Márquez (1927-2014), Oğuz Atay (1934-1977)* gibi *Orhan Pamuk* da aynı biçimde bir etki bırakmıştır bende.

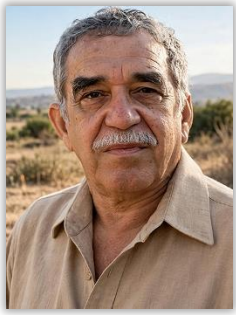
G. G. Márquez

Orhan Pamuk işlediği konuların çeşitliliği, tekrara ve benzerliğe dönüşmeyen yaratıcılığıyla, ele aldığı konular ve yazma biçimi itibariyle çok farklı kültürlerde de aynı tatla okunabilen çağdaş dünya yazarlarından biridir.

Bu yazıda *Orhan Pamuk*'un herhangi bir kitabını ya da kitabından bir bölümü incelemek yerine, bunu her okuyucunun bu eserleri inceledikten sonra kendi yorumuna saklamak daha akılcı gelmekte bana.

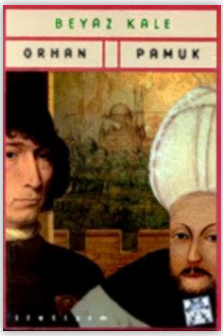

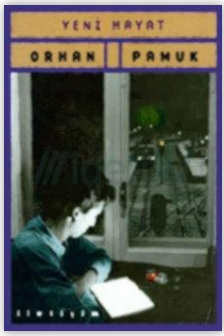

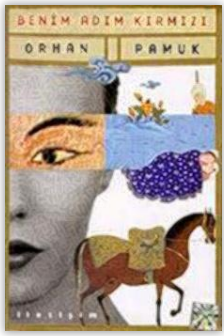

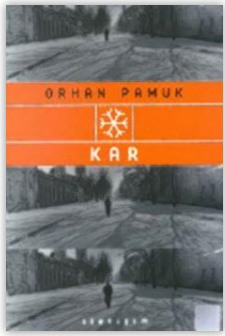

'Beyaz Kale' romanında tarihi derinliği ve bugüne aitmiş gibi yakınlığı, 'Yeni Hayat' romanındaki şaşırtıcı başlangıcı ve gelişmeyi, 'Benim Adım Kırmızı' romanındaki yalnızca yazarak değil sanki çizermiş gibi belirginleşen anlatımı ve bir polisiye öykü tadında, kitabın son satırlarına dek olayı gizlemeyi becermesi ya da 'Kar' romanında işlediği ve güncelliğiyle birçok insanı etkileyen sorunları aktarmadaki ustalığı kuşkusuz edebi düzeyi belirleyen temel etkenlerdir.

Bunun yanında 'Kar' romanındaki çıkmaz, hüzün ve çaresizliği işleyişi, roman kahramanının acı sonunun benim gibi *1970*'ler kuşağından olup birçok benzer şeyleri daha dolaysız hissedebilen birini derinden ve öteki romanlarından çok daha fazla etkilediğini belirtmemem haksızlık olurdu.

Ancak burada bütün bu yanların yanında, yalnızca *Oğuz Atay*'ın düşünce biçimiyle *Orhan Pamuk*'un düşünce biçimindeki paralelliği öne çıkarmak istiyorum. Konular ve yaklaşımlarda tam bir örtüşme olmadığını biliyorum ama nedense *Atay*'ın 'Günlük' adıyla yayımlanan anıları ve notlarıyla *Pamuk*'un 'İstanbul-Hatıralar ve Şehir' adlı kitabı birbirini çağrıştırmakta. Türkiye toplumunu değerlendirirken birkaç paragrafta birkaç yüzyıllık geçmişi de özetleyebilen incelik ve taraf tutmadan yalnızca yorumlama boyutundaki beceri ve konulara mesafeli durabilmeleri yazarlıklarının en önemli yanlarından biridir bana göre.

Oğuz Atay'ın Batıyı yorumlaması çok sıcak gelmiştir. *Pamuk*'un ise anılarında *Sakıp Sabancı*'nın *(1933-2004)* İstanbul ya da Osmanlı kökenli biri olmamasının, ulaştığı yer açısından bir değerlendirmesini yapması aynı derecede sıcak, sevimli ve hin gelmişti bana. Genel itibariyle alıntı yapmayı hoş bulmadığım için o bölümü aktarmak yerine aklımda kalanı kendi sözcüklerimle ifade edeyim.

Oğuz Atay

Osmanlı geleneğinde padişah dışında ve tehlike olarak görülebilecek bir zenginliğe ulaşan herhangi biri, paşa, sadrazam ya da başka bir şey olmasına bakılmaksızın devletin geleceğini garantiye almak adına öldürülüp malına el konabilirdi. Bu geleneği çok iyi bilen varlıklı Osmanlı ailelerinin bugünkü temsilcileri asla zenginliklerini ortaya dökmediler, dahası bunu bir biçimde saklamayı yeğlediler. Ancak Anadolu'dan çıkan ve kısa bir sürede varlıklılara katılan *Sabancı* ailesi ve özelde *Sakıp Sabancı* böylesi bir 'korku' ve geleneği bilmediğinden olsa gerek, zenginliğini sergilemekte sakınca görmedi. İlk anlamda kaba saba gibi gelebilen bu davranış, öte yandan Türkiye'nin en büyük özel müzesini oluşturacak bir zenginliğe ulaştı.

Bu konuyu yalnızca bir saptama olarak ve bu denli çok yönlülükle işlemesi çok sevimli gelmişti bana. Kaldı ki 'İstanbul-Hatıralar ve Şehir' kitabında benzer bir dolu güzel, dolaysız ve hüzün yüklü, aynı zamanda yaklaşık *50* yıllık bir İstanbul gözlemi de buna eklenmişti.

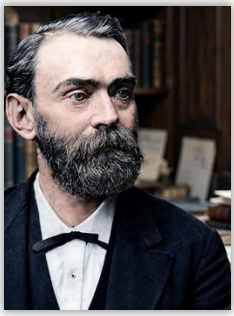

A. Nobel

Şimdi, bir yanıyla istemeden konu dışına çıkma durumu söz konusu. Edebiyatı, yalnızca Türkiye değil Türkçe açısından bir ilki, *Nobel* edebiyat ödülünün özünü tartışmayıp politik hesaplarla ve zorlamalarla başka alanlara taşınmasını beceren çevrelerin Türkiye'nin gündemini nasıl belirleyebildiklerine değinmek istiyorum.

Toplumlar genelde baskı ve korku (günümüz koşullarında bunun ortaçağdaki gibi olması da gerekmeden) yöntemleriyle

yönetilmektedir. Her toplum, özellikle yöneticilerin de belirlemeleriyle, kendi dışındaki bir takım düşmanların varlığı ve buna bağlı olarak kendilerini koruma ideolojisi ve psikolojisiyle yönetilmektedir. Birarada olabilmenin koşulu, düşmanın, tehlikenin var olmasıyla çok daha kolay sağlanabilmektedir. Bu çok bilinen ama hep geçerli olmuş bir yöntem haliyle. (Bu konuyu değişik yazı ya da kitaplarımda yeterince incelediğimden burada ayrıntılı olarak yinelemek yersiz.)

Fransız Devrimi (Tablo)

Osmanlıdan kalma ve ne yazık ki *80* yılı aşkın bir süredir gerçekten Fransız Devrimi ilkeleri üzerine kurulmuş olmasına karşın, Türkiye'nin birçok merciinde Osmanlı düşüncesiyle yaşayanlar ve davrananlar bulunmaktadır. Bunu yalnızca devlet yönetimi gibi bir alana daraltmak haksızlık olur. Toplumun her kesiminde, varlıklısından yoksuluna, aydınından, sivil toplum örgütlerine dek çok çeşitli boyut ve güçte bu düşünceyi temsil eden çevreler bulunmaktadır. Her kesimden birçok insan ise zaten bu toprakların Batılı güçlere terkedilmesiyle ve insanların çektikleriyle Osmanlının hiçbir ilişkisi yokmuşçasına halen Osmanlılığıyla övünebilmektedir. Buna bağlı olarak da hep dışarıdan gelecek bir tehlike korkusuyla bu ülkeyi yönetme geleneği ne yazık ki aynı ciddiyetini korumaktadır. Kuşkusuz böylesi sorunlar gündeme gelebilir, tarihin her döneminde de var olmuştur. Ülkelerin kendi çıkarlarını ve varlıklarını sürdürebilmek için sürekli özen göstermeleri gerektiği tartışılmaz haliyle. Ancak her şeyi bir korku üzerine örgütlemenin sonucudur ki toplumda ister istemez garip bir savunma içgüdüsü/refleksi gelişmektedir ya da zaten vardır. Bu da en sıradan gibi görünen bir konuda bile yapılan bir eleştirinin ulusal çıkarlarla açıklanarak gündeme getirilmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu ruh hali birçok ülkede aynı gariplikle yaşanmaktadır. Amerika Birleşik Devletleri'ni de *11* Eylül sonrasını başka türlü açıklamak zor olurdu.

Bunun yanında bir de bazı politik çevrelerin özellikle popülist yaklaşımlarla güncel gelişmeleri çok iyi kullanmaları söz konusudur. Güç toplamanın en kestirme yolu ise ne yazık ki doğrudan olumsuzu örgütlemekten geçmektedir. Siyasi partilerin, rakiplerin propagandalarının çok ama çok büyük bir bölümü başkalarının 'kötü' olması üzerine kuruludur. Başarılı olan da budur. Çünkü olumsuzu örgütlemek her zaman çok daha kolaydır.

Orhan Pamuk'un ağırlıkla Ermeni sorununa ilişkin düşünceleri birçok tepkiye neden oldu, olmakta.

Benim bu yazıda bu soruna ilişkin önemli şeyler söylemem olanaklı değil. Bir toplumun, inanç grubunun vs. hassas olduğu konularda daha duyarlı davranmak gerektiğini kabul etmeli.

Peygamber karikatürlerinin gündeme gelmesi sürecinde bunu çok iyi gözlemlemek olanaklıydı benim açımdan. Hiç kimsenin bir ideolojiye, bir dine inanma zorunluluğu yoktur. Bağlı olarak her birey ya da kurum yanlış gördüğü şeyi eleştirebilmeli, kaba ve kırıcı olmadan tartışabilmelidir. İnsanı ilerleten asıl şeyin bu eleştirel bakış olduğuna inanıyorum. Ancak Batı ülkelerinde

Kuranı tuvalet kağıdı olarak çizmeyi herhangi bir özgürlükle açıklamaktan yana değilim.

İslam dünyasında tutucu ve bu anlamda radikal insan sayısı çok fazladır. Kendisini herhangi bir gerekçeyle öldüren ve başkalarını da birlikte ölüme götüren bir düşünceyi sevimli bulmam olanaklı değil. Böylesine radikal ve sert yöntemlere başvurabilen insanlar varken, *Hıristiyan* aleminin peygamberine bir *Müslüman* asla saygısızlık etmez. Dahası kutsal olarak görür. Ya da özellikle radikal *İslamcı* çevrelerin *Musevi* düşmanlığı hep gündemde olmasına karşın peygamberlerine ilişkin saygısızlık söz konusu olmaz. Keşke öteki inanç ya da kültür grupları da bu denli duyarlı davranabilseler.

Ancak böylesine düzeysiz ve ölçüsüz davranabilen birilerinden dolayı koca bir toplumu hedef almak, bunun üzerine politika yapmaya yönelmek yazık ki doğru bir yöntem değildir. Çünkü bir haksızlığa karşı duruş, uygulanan yöntemlerin bütünü olarak değerlendirildiğinde doğru sonuçlara ulaşabilir. Yoksa yanlışa karşı durmak ona başka bir yanlışla cevap vermekle haklılığa dönüşmez.

Ermeni sorununda Türkiye'nin her kesiminde düzeyli ve doğru verilere dayalı bir araştırma ve tartışma süreci başlatmak, bunun sonuçları ne olursa olsun Türkiye'nin kazanımı olacaktır. Çünkü insanlar bir şeye, yalnızca karşı çıkmakla sonuç elde edemezler. Bu süreci barışçıl ve aklıselim aşabilmek, tarihi yeniden ve belki daha dikkatle, daha özenle incelemek yalnızca ve yalnızca öğretici olabilir. Bilmenin kaybı olamaz.

Ermeni Soykırım Anıtı

Birçok çevrenin gündeme getirdiği reaksiyondan öte olmayan açıklamalar bu karmaşayı artırmaktan başka bir işe yaramamaktadır. Örneğin, Ermeni soykırımını gündeme getiren bir Batılı ülkenin geçmişte kimi nasıl öldürdüğünü açıklamak (unutmak/unutturmak yorumu çıkmamalı) bu soruna cevap olamaz. Her toplumun tarihinde olumlu ya da olumsuz birçok gerçeklik vardır. Bunu değiştirmek, yok saymak da olanaklı değil. Bundan yola çıkarak da geçmişinde olumsuzlukları olan ülkeleri bugününde yargılamak biçiminde basitleştirilmemeli. Ancak çağdaş ülkeleri çağdaş yapan, geçmişlerinde neler olmadığı değil, geçmişleriyle bugün nasıl hesaplaştıklarıdır. Ayrıca geçmişinde hiçbir savaşa katılmamış, hiçbir ülkeyi işgal etmemiş olmak da bugünü açıklamaya yetmeyebilir. Sözgelimi İsviçre'yi çok kaba bir bakışla böyle değerlendirmek olanaklı. Bir yorumla ise tam tersi gündeme gelebilir. Avrupa'yı bir solukta ezip geçen *Nazi* rejiminin bir avuç İsviçre'yi neden 'özgür' bıraktığı üzerine yeterince kaynak bulunmaktadır. Ancak yazık ki bu durum hep göz ardı edilmekte ve gerektiği boyutta dile getirilmemektedir.

İskender

Batı dünyasında ve Türkiye'de okutulan tarih derslerinde *Makedonyalı İskender (MÖ 356-MÖ 323)*, *Büyük İskender* olarak anılır ve kabul edilir. Oysa Türkiye'nin

doğusundan başlayarak İran'a doğru geçildiğinde aynı insan, tarihin gördüğü en büyük canidir. Çünkü birçok savaşta acımasız davranan *Makedonyalı İskender*, Pers ülkesini işgal ettiğinde neredeyse hiçbir canlıyı sağ bırakmamıştır o topraklarda.

Pers İmparatorluğu (MÖ *500*'ler)

Şimdi bunun işimize gelenini alıp ötekini yok saymak gibi bir lüksümüz olabilir mi? Haklı ya da haksız olmak boyutuyla düşünmeden yalnızca bir saptama olarak ele alındığında çözüm çok kolaylaşacaktır gibi gelmekte bana.

Anadolu toprakları çok büyük savaşlar, çok büyük zulümler gördü geçmişte. Neredeyse insanlık tarihiyle eş sayılabilecek bu topraklar aynı çoklukla da uygarlıklara eşlik etti. Çok gerilere ilişkin aranan ayrıntılar yazık ki azalmaktadır. Ancak *3-5* yüzyıl geriye gitmek o denli de zor olmasa gerek tarihi inceleme bakımından.

Kuyucu Murat Paşa

Savaşlar ve bunlara bağlı şiddet ortamlarında yaşananların vahimliğini göz ardı etmeye çalışmadan bir konuya değinmekte yarar var. Anadolu tarihinin belli dönemlerinde değişik topluluklar, değişik nedenlerle daha ağır baskılara maruz kaldı. *Osmanlı-İran Savaşı* sonrasında belirginleşen ve *Alevi* toplulukların yaşadığı baskı çok uzun yıllara yayıldı. Osmanlı yönetimi ile özellikle Güney Anadolu'daki Türkmen aşiretlerinin arasında yaşanan gerilim on binlerce Türkmenin öldürülmesi, sürülmesi ile sonuçlandı. *Kuyucu Murat Paşa (1535-1611)* adının nereden geldiği bile bu süreci açıklayabilecek bir ögedir.

Günümüzdeyse son *20* yılda ağırlıkla Türkiye'nin güneydoğusunda yaşanan ve önemli acılara neden olan gelişmelerin yaraları çok kısa sürede sarılacak gibi görünmemekte.

Bütün bu örnekleri sıralamamın, varacağım sonuç açısından çok önemli bir yanı bulunmaktadır. Dünyanın bugün en çağdaş gibi görünenleri dahil, birçok ülkesinde literatürdeki tam anlamıyla iç savaşlar yaşandı. Bir iç savaş çıkarmak için de Anadolu insanının yaşadığının (abartarak söylüyorum) onda biri bile yeterli olabilmekteydi. Dünyanın bilinen birçok ülkesinde iç savaş çıkması için *20* yıl gibi bir süre uğraşmak gerekmez. Oysa Anadolu'da böylesi bir iç savaş yaşanmadı asla. Çeşitli nedenlerle zor durumda kalan topluluklar Anadolu'daki öteki topluluklar tarafından korundu, devlete karşın saklandı. Güney Anadolu Türkmenlerinden binlercesi Kürtler tarafından, Doğu Anadolu'da karışıklıklarda ise sayısız Ermeni, Türkler, Zazalar ya da başka Anadolu halkları tarafından saklandı.

Belirli zamanlarda aralarında gerilimler yaşanmış, bazen toplum neredeyse cinnet getirir duruma gelmiş olsa bile, Anadolu insanı klasik anlamda bir iç savaşa mesafeli durmuştur. Sanırım bugüne dek bu gerçeği yeterince öne

çıkarmak, bu ve benzeri olumlulukları yeni kuşaklara aktarmakta başarılı olunamadı. Oysa bunu başarabilmek, toplumsal barışın önünü daha da açacaktır.

Yasalara saygılı olması koşuluyla ve düşüncesini açıklama temelinde hiçbir yurttaş devletin ağzından konuşmak zorunda değildir. Birileri devletin adına kendilerini yetkili görüp kendi kurallarına göre de uygun olmayanları bertaraf etmeye koyulduğunda, devletin ya da devlet içindeki birilerinin de buna izin vermesi, hoşgörüyle karşılaması, dahası çeşitli biçimlerde desteklemesi demokratik bir ülkede düşünülemeyecek bir olgudur.

Süleyman Demirel

Bu bağlamda bazı örneklemeler ilginç olabilir. *1970*'li yılların ortalarında bir başbakan[2], kendisine milliyetçilerin adam öldürdüklerini söyletemeyeceklerini açıklamıştı. Bugün bir partinin genel başkanı olan kişi[3], ellerinde kocaman silahlarıyla bir oteli basanların, o kadar kötü çocuklar olmadığını söylemişti. Daha geçtiğimiz haftalarda birkaç öğrenciyi linç etmeye çalışan kalabalığın haklılığından söz eden bir emniyet müdürü halen aynı görevindedir. Oysa çağdaş demokrasilerde devlet, kendisi gibi düşünmeyen yurttaşının düşünce özgürlüğünü de güvence altına aldığı oranda değer bulur.

Erkan Mumcu

Biraz tersten bir örneklemeyi geçmemek gerek. Çünkü şiddeti kullanan, yalnızca gücü elinde bulunduranla sınırlı değil -ki sıklıkla gündeme gelen budur- potansiyel olarak buna hazır olmak, bunu uygun görmek tehlikenin başka bir boyutudur. Onun için insan hakları adına yola çıkanlar, Sivas'ta öldürülenlerin intikamını almak uğruna bir köyün yerle bir edilmesi ve onlarca insanın öldürülmesine ya da terhis edilmiş onlarca askerin aynı anda öldürülmesine seyirci kalabilmeyi başarmaktadır. Oysa şiddete, haksızlığa karşı çıkmak, bu kavramların her boyutuyla düşünülmesiyle anlam kazanır.

Sivas, *2* Temmuz *1993*

Şiddete tüm boyutlarıyla karşı durmayı başarmadan gerçek özgürlük ve barış ortamına ulaşmak çok zaman alır.

Yazının başında *Orhan Pamuk*'un aldığı ödüllerin bazılarından söz etmiştim. İzleyebildiğim kadarıyla (özellikle yaşını da hesaba katarsak) kitapları, hem kendi ülkesinde hem de başka ülkelerde bu denli çok satılan ve bu denli çok ve önemli ödülü bu kadar kısa süre içinde alabilen yazar sayısı edebiyat tarihinde iki elin parmaklarını geçmiyor.

Kendisini hiçbir zaman bir ideolojiyle ifade etmemiş, kesinlikle siyasi bir insan olarak görmemiş ve göstermeye çalışmamış, (yalnızca bir insan olarak

[2] Süleyman Demirel, *(1924-2015)*.
[3] Erkan Mumcu, *(1963)*.

gerekli gördüğü koşullarda düşüncesini açıklama dürüstlüğü ve cesaretini saymazsak) bir yazarı, bu denli hedef almayı gerektirecek başka bir neden olmalı bu toplumda, daha doğrusu bu toplumun bazı kesimlerinde. Bu sorunu çözmek birçok başka sorunu da kendi içinde ve barışçıl olarak çözecektir kanımca.

Bunun yanında birçok entelektüelin, popülerliğini yitirme ya da başka kaygılarla suya sabuna dokunmama becerisini görmemek mümkün değil. Oysa tam da bu noktada *Orhan Pamuk*'un düşünceleri yanlış bile olsa, bir insanın düşüncesini açıklaması sonucu gündeme gelen (ya da getirilen) bu gerilimin bir başka nedenle kendileri için geçerli olabileceğini düşünmeleri gerekirdi bana göre.

Bir sohbetimizde *Can Yücel (1926-1999), Salman Rushdi (1947)* için *Humeyni*'nin verdiği öldürülmesi fetvasına karşı çıkarak ve *Rushdi*'nin yanında olmak gerektiğini belirtip şöyle demişti: »Aslında bu herifi kitabın içeriğinden değil de, bu kadar boktan yazdığından dolayı cezalandırmak gerek.« Edebi yanını beğenmediğinden kendi tarzıyla eleştiriyor ama beğenmese de düşünce özgürlüğünün yanında durabiliyordu bir aydın olarak. Bu anlamda sorunu *Orhan Pamuk* özelinden alıp genele taşımak en doğrusu olur. Çünkü kendilerini sürekli olarak bir şeyin üstünde ve özel hak sahibi gören birileri, her zaman yeni ve değişik hedefler bulacaklardır. Toplumsal barışı sağlayabilmek için bu sorunun çözülmesi önceliklidir bana göre. Tahammül edebilmeyi başarmak, tartışmayı başarmakla, tartışmayı başarmak ise doğruya ulaşmaya yeter.

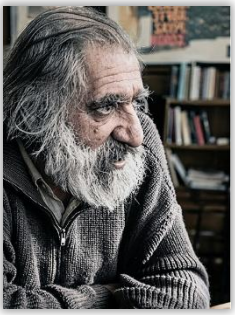

Can Yücel (©BK)

Salman Rushdi

Türkiye toplumunun farklı kesimlerinin yakından bildiği ve kendi değerleri çerçevesinde önem verdiği, her anlamda birbirinden uçlarda yer alan (özellikle benim ilgi alanım edebiyat çevresinde) insanlarla çok doğrudan ilişkim oldu, var. Bu insanların hiçbiriyle bugüne dek farklılıklarımızdan dolayı sorun yaşamadık. Beni hiçbiri evinden kovmadı. Oysa anlaşamadığımız, hemfikir olmadığımız o kadar çok şey var ki.